

สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

Aesthetics in Theravada Buddhist Philosophy

¹พระครูสิทธิธรรมารักษ์ ²พระมหาสุตใจ คุณาพันธ์ และ ³ส่งสุข ภาแก้ว

¹Phrakru Sitthithammaporn, ²Phramaha Sudjai Kunapan and ³Songsuk Phakeaw

^{1,2,3}วิทยาลัยสงฆ์เลย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3}Loei Buddhist college, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

¹Corresponding Author's Email: Sitithammaporn@gmail.com

Received: December 9, 2022; Revised: April 25, 2023 ; Accepted: April 25, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวคิดสุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท ด้านความหมายของสุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท การตัดสินความงาม และแนวคิดสุนทรียศาสตร์ตะวันตกกับพุทธปรัชญา ศึกษาจากตำรา เอกสาร บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สุนทรียศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับความงาม ซึ่งอาจเป็นความงามในธรรมชาติหรือความงามทางศิลปะที่มนุษย์สร้าง ซึ่งมีความสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ โดยมุ่งเน้นด้านอารมณ์และความรู้สึก พุทธปรัชญากล่าวถึงความงามใน 2 มิติ คือ 1) ความงามในมิติทางโลก พุทธปรัชญาถือว่าเป็นผลของการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันระหว่างคุณภาพหรือคุณสมบัติของวัตถุกับกิเลสคือ ความยินดีในจิตใจหรือในสันดานของคนแต่ละคน รับรู้ได้ด้วยจากประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ รูป รส เสียง กลิ่น เสียง สัมผัส ถือเป็นจิตวิสัยหรือไม่มีจริง เมื่อความงามทางวัตถุไม่มีจริง จึงเป็นสิ่งที่ไม่มีคุณค่าหรือไม่มีประโยชน์ต่อชีวิตเพราะพุทธปรัชญาถือว่าสิ่งที่จริงเท่านั้นจึงมีประโยชน์ 2) ความงามในมิติทางธรรม เป็นประสบการณ์ความงามทางจิตใจ ความงามที่เป็นนามธรรม เป็นประสบการณ์ที่เกิดหรือสัมผัสได้หรือรับรู้ได้โดยการปฏิบัติ เช่น ปฏิบัติคุณความดีแล้วอมทำให้ผู้ปฏิบัติมีความสุข ทำให้คนทั่วไปรู้เห็นได้ว่าเป็นผู้มีธรรมหรือเป็นคนที่ดีงาม ความงามของธรรมเป็นวัตถุวิสัย เป็นสากล ทุกคนที่รู้หรือสัมผัสได้ ความงามของธรรมไม่ใช่ลักษณะทางอารมณ์หรือความรู้สึก เช่น สวย ไม่สวย แต่หมายถึงลักษณะทาง “คุณค่า” คืออนุเคราะห์ประโยชน์และเกื้อกูลสุข สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นการผสมผสานระหว่างศีลธรรมและศิลปะที่พระพุทธองค์ตรัสล้วนมีความงามทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด กล่าวคือธรรมะที่พระพุทธเจ้าประกาศแก่สัตว์โลกโดยไม่ปิดบัง ประดุจผู้เปิดภาชนะที่คว่ำอยู่ให้หงายขึ้น ทำให้ผู้ปฏิบัติตามมีความสุข ปราศจากกิเลส และเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา

คำสำคัญ: สุนทรียศาสตร์; พุทธปรัชญา; พุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

This academic paper aims to present aesthetic concepts in Theravada Buddhist philosophy. The meaning of aesthetics in Theravada Buddhist philosophy Beauty judgment and Western aesthetic concepts and Buddhist philosophy Study from textbooks, documents, articles and related research. Aesthetics is the science that studies beauty, which can be natural beauty or man-made artistic beauty, which relates to things in human life, focusing on emotions and feelings. Buddhist philosophy talks about beauty in 2 dimensions: 1) Beauty in a worldly dimension Buddhist philosophy considers it to be the result of the interaction between the qualities or properties of objects and desires, namely joy in the mind or in the nature of each person It can be perceived by the five senses, namely form, taste, sound, smell, sound, touch. when material beauty is not real Therefore, it is not valuable or useful to life because Buddhist philosophy believes that only the real things are useful. 2) Beauty in a moral dimension It is a spiritual beauty experience. abstract beauty It is an experience that occurs or can be touched or perceived by practice, for example, performing good deeds will make the practice happy. Make people know that they are virtuous or beautiful. The beauty of Dhamma is objective, universal, everyone knows or can feel it. The beauty of Dharma is not an emotional aspect or a feeling, such as being beautiful or not beautiful but refers to the characteristics of "value", that is, benefit and support happiness Aesthetics in Theravada Buddhist philosophy is a combination of morality and art that the Buddha said. All of them have beauty in the beginning, in the middle, and in the end. like one who turns up an overturned vessel Makes the follower happy, free from defilements and complete human beings with precepts, concentration and wisdom.

Keywords: Aesthetics; Buddhist Philosophy; Theravada Buddhism

บทนำ

สุนทรียศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับความงาม ซึ่งอาจเป็นความงามในธรรมชาติหรือความงามทางศิลปะก็ได้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542) เพราะผลงานทางศิลปะถือว่าเป็นสิ่งที่มีความงามอยู่ด้วย นอกจากนี้ สุนทรียศาสตร์ยังศึกษาวิชาที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกรับรู้ความงาม วิชาที่เกี่ยวข้องกับหลักเกณฑ์ของคุณลักษณะของความงาม คุณค่าของความงาม และรสนิยม วิชาที่แสวงหาหลักเกณฑ์ของความงามสากลในลักษณะของรูปธรรมที่เห็นได้ชัด รับรู้ได้และชื่นชมได้ วิชาที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ตรงของบุคคล สร้างพฤติกรรม ความพอใจโดยไม่หวังผลตอบแทนในการปฏิบัติ เป็นความรู้สึกพอใจเฉพาะตน สามารถเพื่อแผ่เสนอแนะผู้อื่นให้มีอารมณ์ร่วมรู้สึกด้วยได้ วิชาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพฤติกรรมตอบสนองของมนุษย์จากสิ่งเร้าภายนอกตามเงื่อนไขของสถานการณ์ เรื่องราวความเชื่อ และผลงานที่มนุษย์สร้างขึ้น (สุเชาวน์ พลอยชุม, 2534)

สุนทรียะในพุทธปรัชญาเถรวาท มี 2 ลักษณะ คือ 1) สุนทรียะทางด้านวัตถุ เช่น การก่อสร้างวัด อุโบสถ วิหาร พระพุทธรูปและลวดลายศิลปะต่างๆ และ 2) สุนทรียะทางธรรม เช่น ธรรมะของพระพุทธเจ้านั้นถือว่าเป็นสุนทรียะในตัว เพราะว่าธรรมะเป็นเรื่องสำหรับข้อปฏิบัติของชีวิต การมองชีวิตนั้นจะต้องมีศิลปะ ผู้ที่ครองชีวิตโดยไม่รู้จักการใช้ศิลปะนั้นจะไม่ประสบความสำเร็จของชีวิต ไม่ประสบความสำเร็จในชีวิต แต่ถ้าผู้ใดได้รู้จักการใช้ศิลปะในการครองชีวิตแล้วผู้นั้นจะได้ประโยชน์จากชีวิต

สุนทรียะในพุทธปรัชญานั้นมีลักษณะใกล้เคียงทางศีลธรรมนิยม คือ เป็นศิลปะเพื่อศีลธรรม โดยนัยยะนี้คือหากงามต้องดี หากดีต้องมีประโยชน์ ซึ่งประกอบไปด้วยกันจะไม่ขัดแย้งกัน สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นเป็นการผสมผสานระหว่างศีลธรรมกับศิลปะ โดยพุทธปรัชญานั้นได้มองศิลปะเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งของศีลธรรมซึ่งศีลธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสขึ้นล้วนมีความงดงามทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด อีกทั้งสุนทรียศาสตร์สำหรับปวงชนทั่วไปแล้วพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อศีลธรรมและความดีงามตามพระคัมภีร์ทางพุทธปรัชญาและไม่เป็นไปเพื่อความลุ่มหลงมัวเมา ส่วนความงามในทางธรรมนั้นหมายเอาความงดงามในความสงบอันเกิดจากการปฏิบัติธรรม ความเยือกเย็น ความสุขุมอันประกอบไปด้วยสัมมาสตินั่นเองซึ่งมีพระนิพพานเป็นความงามสูงสุด

บทความนี้จะกล่าวถึงความหมายของสุนทรียะในพุทธปรัชญาเถรวาท การตัดสินความงามในพุทธปรัชญา และความแตกต่างเรื่องของความงามระหว่างสุนทรียศาสตร์ตะวันตกกับสุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท ดังต่อไปนี้

ความหมายของสุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

สุนทรียศาสตร์ มาจากคำศัพท์ว่า “สุนทรียะ + ศาสตร์” สุนทรียะแปลว่า ดี, งาม “สุนทรียศาสตร์” จึงมีความหมายตามรากศัพท์ว่า “วิชาว่าด้วยความงาม” ผู้บัญญัติศัพท์ได้แปลจากศัพท์ในภาษาอังกฤษว่า “Aesthetics” ซึ่งมาจากคำศัพท์ภาษากรีกว่า “Aisthetikos” ซึ่งเป็นคำคุณศัพท์ และกริยาใช้คำว่า “Aisthanomai” แปลว่า “รู้ด้วยผัสสะ (To perceive)” โดย “Aesthetics” ในภาษาอังกฤษหมายถึงวิชาว่าด้วยศิลปะโดยทั่วไป (กิริติ บุญเจือ, 2522)

สุนทรียศาสตร์ หมายถึง ความงาม คำว่า “ความงาม” มีปรากฏทั่วอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกตรงกับคำในภาษาบาลี คือ คำว่า “กถยาน” หมายถึง ความดีงาม, “โสภณ” หมายถึง ความงดงาม, ผ่องใส, “สุภ” หมายถึง ความสวยงาม, “สุนทรียะ” หมายถึง ความงามอีกประการหนึ่งคำว่า “งาม” ตามหลักไวยากรณ์ในคัมภีร์เถรวาทกล่าวไว้น่าสนใจมาก เพราะหากพิจารณาการใช้คำว่า “งาม” ที่เป็นทั้งคำนาม กริยา และคำคุณศัพท์ เช่น

ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องราวในโรงธรรมแล้วทรงดำริว่า “วันนี้เราควรเสด็จไปแล้วจึงเสด็จลุกจากพุทธไสยาสน์ทรงนุ่งผ้า 2 ชั้นที่ย้อมดีแล้ว ทรงรัดประคดเอวดูสวยงาม ฟา ทรงห่มจีวรมหาบังสุกุล ได้ขนาดพระสุคตประมาณผ้ารัดกัมพล เสด็จออกจากพระคันธกุฎี อันมีกลิ่นหอมตลบไปยังโรงธรรมด้วยความงามแห่งอากัปกิริยาที่ทรงย่างไปแล้ว พระศาสดาทรงพิจารณาอุบิชาด้วยพระหฤทัยอ่อนโยน ทรงรำพึงว่าบริษัทนี้ย่อมงดงามยิ่งนัก การคenenงมือก็ดี การคenenงเท้าก็ดี การงามก็ดี แม้ของภิกษุรูปหนึ่งย่อมไม่มี ภิกษุแม้ทั้งหมดมีความเคารพด้วยพุทธคารวะ อันเดชแห่งพระพุทธเจ้าคุณแล้ว” (มหาโมกขพาลชาดก, 2540)

จากข้อความดังกล่าวข้างต้น ความงามนั้นเป็นกิริยาของพระพุทธเจ้าที่เสด็จไปด้วยพุทธลีลาและกิริยาของภิกษุทั้งหลายที่เป็นพุทธบริษัทของพระองค์ ที่นั่งนิ่งอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่มีการเคลื่อนไหว ในขณะที่พระองค์เสด็จมาถึงแล้วทรงดำริว่า “ภิกษุบริษัทนี้งดงามเหลือเกิน” ความงามดังกล่าวนี้จัดเป็นความงามทางด้านกาย สมาจารและวจีสมาจาร คือ ความประพฤติเรียบร้อยทางด้านร่างกายและคำพูดนั่นเอง

คำว่า “ความงาม” ในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นความงามย่อมแปรเปลี่ยนไปตามบริบทของข้อความซึ่งมีความหมายเป็นอย่างอื่น ๆ ด้วย ถ้าหากว่า “ความงาม” หมายถึง “ความดี” ความงามในพุทธสุนทรียศาสตร์นั้นย่อมมีความหมายเฉพาะมากกว่าแนวคิดปรัชญาตะวันตก เมื่อพิจารณาพุทธดำรัสแล้วจะพบเรื่องความงามที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรต่าง ๆ นั้นมีความขัดแย้งกัน เนื่องจากในบางตอนนั้นพระพุทธองค์ทรงชื่นชมความงามของบุคคลหรือธรรม ขณะที่บางครั้งพระพุทธองค์จะทรงตำหนิเรื่องการยึดติดความงาม ความขัดแย้งเหล่านี้มองให้ลึกซึ้งแล้วจะเห็นว่าไม่ใช่ความขัดแย้งแต่ประการใดเพราะการกล่าวเช่นนั้นเป็นเพราะลักษณะของการกล่าวต่างกรรมต่างวาระกัน ซึ่งความงามที่กล่าวย่อมมีคุณและโทษที่แตกต่างกันตามแต่ละสถานการณ์หรือบุคคลในสถานะที่ต่างกัน

เนื้อความบางตอนในพระไตรปิฎกที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงความงามในแง่บวกและมีความหมายในทางพุทธปรัชญา เช่น พาลบัณฑิตสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับบัณฑิตที่ทำความดีจะเป็นผู้มีรูปงามไว้ว่า

“บัณฑิตนั้นแล ถ้ามาสู่ความเป็นมนุษย์ ในบางครั้งบางคราวไม่ว่ากาลไหนๆ โดยล่วงระยะกาลนาน ฯลฯ เขาจะมีรูปงาม น่าดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยความงามแห่งผิวพรรณอย่างยิ่ง มีปกติได้ข้าว น้ำ ยาน ดอกไม้ ของหอมเครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย และเครื่องตามประทีป” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 14/246/290-299)

พุทธดำรัสที่ตรัสถึงความงามในเชิงลบ คือ ไม่ให้ยึดมั่นหรือชื่นชมในความงาม ในปาจิตติยวรรคที่ 6 จิตตาคารวรรค สิกขาบทที่ 1 เรื่องฉัพพัคคีย์ว่า

“ครั้งนั้น ในพระราชอุทยานของพระเจ้าปเสนทิโกศลมีลายภาพสวยงาม ซึ่งจิตรกรเขียนไว้ในห้องภาพ ประชาชนมากมายได้พากันไปดูห้องภาพ รวมถึงภิกษุณีเหล่าฉัพพัคคีย์ก็ได้ไปดูห้องภาพ ทำให้ชาวบ้านพากันเพ่งโทษ ตีเตียน โพนทะนาว่าโฉนพภิกษุณีจึงได้ดูห้องภาพเหมือนสตรีชาวบ้านผู้บริโศก กามเล้าภิกษุทั้งหลายได้ยินชาวบ้านพวกนั้นเพ่งโทษ ตีเตียน โพนทะนาอยู่ บรรดาที่เป็นผู้มักน้อยต่างก็เพ่งโทษ ตีเตียน โพนทะนาว่า โฉนภิกษุณีเหล่าฉัพพัคคีย์จึงได้ไปดูห้องภาพเล่า”

ความเรื่องนี้ได้ทราบถึงพระพุทธเจ้าจึงตรัสถามความจริง ตีเตียนการกระทำนั้นๆ แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทว่า

“อนึ่งภิกษุณีใดไปดูโรงละครหลวงก็ดี อาคารประภวดภาพก็ดี สถานที่หย่อนใจก็ดี อุทยานก็ดี สระโบกขรณีก็ดีเป็นปาจิตติย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 3/294/279)

คำสอนเกี่ยวกับความงามนี้มีลักษณะ 2 ระดับ (พระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2529) คือ ระดับสมมติสัจจะ และปรมัตถสัจจะ

1. ความงามระดับสมมติสัจจะ (Conventional Truth) ความเป็นจริงโดยสมมุติที่มนุษย์ได้ใช้บัญญัติขึ้นเป็นสื่อเรียกสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลกนี้ทั้งหมดเพื่อการรับรู้ร่วมกัน สิ่งดังกล่าวนี้ไม่มีความเป็นจริงในตัวเองตามสภาวะของตน

2. ความงามระดับปรมาตสัจจะ (Ultimate Truth) ความเป็นจริงแท้อย่างสูงสุด โดยมีสภาวะที่มีอยู่เองเป็นเองตามสภาพของตน โดยไม่มีใครสร้างหรือกำหนดขึ้นมา

การแบ่งระดับความจริงของพุทธปรัชญาเถรวาทเช่นนี้ ทำให้สามารถวิเคราะห์เกี่ยวกับพุทธดำรัสคือ การกล่าวถึงความงามในเชิงบวก เช่น ความงามเกี่ยวกับรูปของบุคคลผู้ทำกรรมดีแล้วย่อมเกิดมารูปงามนั้น พระองค์ตรัสถึงความงามในระดับสมมติสัจจะ ส่วนข้อความบางสูตรที่ปฏิเสธความงามนั้น พระองค์กำลังใช้เกณฑ์ทางปรมาตสัจจะ เนื่องจากบุคคลที่พระองค์กล่าวถึงนั้นเป็นภิกษุหรือภิกษุณี ซึ่งเป็นผู้มีเป้าหมายในการบวชเพื่อฝึกฝนปฏิบัติตนเอง ตามหลักธรรมอันเป็นการขัดเกลากิจใจให้ใสสะอาดปราศจากกิเลส และบรรลุคุณธรรมสูงสุดของพุทธปรัชญาคือ นิพพาน

เกณฑ์การตัดสินความงามในพุทธปรัชญา

พุทธปรัชญามีความเชื่อในหลักกรรมวาทและกิริยาวัต ความดีความชั่ว หรือสิ่งทั้งงามไม่งามย่อมมีความเกี่ยวข้องกับการกระทำเสมอ โดยสิ่งต่างๆ นั้นมีความดีงามหรือไม่ดีไม่งามอยู่ในตัวเองอยู่แล้ว เช่น สมุนไพบบางชนิดโดยตัวมันเองไม่จัดว่าดีหรือไม่ดี มันจะเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ดีตามความหมายของมนุษย์ก็ต่อเมื่อมันมีความสัมพันธ์เกี่ยวกับการกระทำหรือตามพฤติกรรมของมนุษย์เท่านั้น เป็นสิ่งที่ดีเมื่อมนุษย์นำมาใช้ทำเป็นยารักษาโรค และเป็นสิ่งที่ไม่ดีเพื่อนำมาใช้ทำเป็นยาพิษทำร้ายผู้อื่น ฉะนั้น แม้แต่พิษของมันก็อาจเป็นสิ่งที่ดีสำหรับคนบางคน และไม่ดีสำหรับคนบางคน หรืออาจดีสำหรับคนชั่วในการประกอบกรรมชั่วให้สำเร็จ

กระบวนการทางสุนทรียศาสตร์เกี่ยวกับการตรวจสอบพุทธศิลป์นั้นเช่นเดียวกัน ขั้นตอนการตรวจสอบย่อมมีความสอดคล้องกับสิ่งที่เป็นการบ่งชี้การกระทำ ซึ่งในเรื่องนี้มีหลักการอยู่ 3 ประการด้วย เรียกว่าหลักอริปไตย 3 (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 11/228/23) ได้แก่

1. อัตตาริปไตย หมายถึง การถือตนเป็นใหญ่
2. โลการิปไตย หมายถึง การถือสังคมเป็นใหญ่
3. ธรรมาริปไตย หมายถึง การถือความถูกต้องเป็นใหญ่

หลักอัตตาริปไตย หมายถึง เกณฑ์ในการพิจารณาจากความคิดเห็นของตนเองเป็นที่ตั้งมากกว่าความคิดเห็นของผู้อื่น ฉะนั้นการตัดสินตามหลักการนี้อาจส่งผลทั้งดีและเสีย เพราะอคติประจำตนอาจทำให้บุคคลตัดสินการกระทำต่างๆ ที่ไม่ถูกต้องตามหลักศีลธรรมและสอดคล้องตามหลักสากลนิยม การตัดสินประเภทอัตตาริปไตยนี้พระพุทธองค์ไม่ยอมรับว่าเป็นเกณฑ์การตัดสินที่ถูกต้อง

หลักโลการิปไตย หมายถึง เกณฑ์การตัดสินที่ยึดโลกเป็นใหญ่ คำว่า “โลก” ในที่นี้หมายถึงสังคม ซึ่งตรงกันข้ามกับคำว่า “อัตตา” โลการิปไตยจึงเป็นการตัดสินความถูกต้องของการกระทำต่างๆ โดย

อาศัยความนิยมของคนอื่น ๆ มาเป็นหลักและกฎเกณฑ์ การตัดสินของบุคคลอื่น ๆ นั้นบางครั้งย่อมขึ้นกับกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในสังคม โลกาธิปไตยจึงแตกต่างกับอัตตาธิปไตย โดยบุคคลอื่นๆ ผู้ตัดสินย่อมมีความโน้มเอียงที่จะปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับมาตรฐานหรือขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ที่ยอมรับของสังคม อย่างไรก็ตามโลกาธิปไตยในทางพุทธปรัชญานั้นยังไม่ถือเป็นกฎเกณฑ์ที่ถูกต้อง เพราะสิ่งที่ดีในสังคมหนึ่งอาจไม่ดีในอีกสังคมหนึ่ง เช่น ประเพณีการล่าสัตว์เป็นกีฬาที่ทางตะวันตกถือว่าดีแต่ไม่สอดคล้องกับค่านิยมของพุทธปรัชญา แม้กระนั้นก็ตามพุทธปรัชญาเองไม่ได้ปฏิเสธโลกาธิปไตยเสียทั้งหมด ยังคงยอมรับว่าเป็นเกณฑ์กระทำที่เหมาะสมตราบเท่าที่การตัดสินนั้นไม่แย้งกับหลักความชอบธรรมคือธรรมาธิปไตย

หลักธรรมาธิปไตย หมายถึง เกณฑ์หรือมาตรฐานการตัดสินที่สำคัญที่สุดในการตัดสินความถูกผิดทั้งหลาย มาตรการนี้ขึ้นอยู่กับเหตุผลและความชอบธรรม พุทธปรัชญาถือว่าหลักเกณฑ์ธรรมาธิปไตยนี้เป็นหลักเกณฑ์การตัดสินชั่ว ดี ผิดถูก ชอบชั่ว ยเหตุผลเพราะว่าการกระทำดีตามหลักธรรมาธิปไตยถือความถูกต้องเป็นหลักโดยไม่ยึดข้อมูลของตนหรือความนิยมของสังคมเป็นหลัก ดังนั้นบุคคลที่เชื่อธรรมาธิปไตยเป็นหลักจึงกระทำความดีได้ ตามหลักธรรมาธิปไตยนี้เกิดจากแรงจูงใจภายในคือกุศลธรรมตามหลักนี้ไม่สนใจในคำสรรเสริญหรือติเตียนใดๆ แต่เป็นการกระทำตามความชอบธรรม

ในพระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เกสปุตตสูตร หรือ “กาลามสูตร” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 20/505/244) นั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับชาวกาลามะผู้สงสัยในคำสอนของบรรดานักสอนศาสนาทั้งหลายว่าจะเชื่อถ้อยคำของใครดี ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วได้ข้อสรุปว่า การกระทำที่ถือว่าเป็นบุญหรือชอบธรรมนั้นจะต้องประกอบด้วยลักษณะดังนี้

- 1) เป็นการกระทำที่เป็นกุศล
- 2) เป็นการกระทำที่ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น
- 3) เป็นการกระทำที่บัณฑิตยอมรับและสรรเสริญ
- 4) เป็นการกระทำที่เมื่อกระทำให้มาก ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุข (Narangsi, 1976)

การกระทำทั้งหลายอันเนื่องจากวัตถุหรือการแสดงออกทางสุนทรียศาสตร์หรือพุทธศิลป์ต้องสอดคล้องกับหลัก 4 ประการนี้ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงถือว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้อง กล่าวคือพุทธศิลป์หรือผู้สร้างศิลปะได้บรรจงสรรสร้างและมีเป้าหมายเป็นไปในลักษณะที่สอดคล้องกับหลักการดังกล่าวข้างต้น ย่อมถือว่ามีคุณค่าเพราะเป็นหลักเกณฑ์ที่ถูกต้องบัณฑิตสรรเสริญ ส่วนพุทธศิลป์ที่แสดงออกหรือมีเป้าหมายที่ตรงกันข้ามกับหลักเกณฑ์ย่อมเป็นสิ่งที่ด้อยค่า ไร้ค่า หรือไม่ควรค่าแก่การส่งเสริม บัณฑิตหรือผู้ที่ติเตียนหรือสรรเสริญว่า การกระทำของบุคคลเช่นไรมีคุณค่าควรแก่การนำมาพิจารณา คำตอบคือบัณฑิตหรือผู้รู้ตามหลักการทางพุทธปรัชญา คือ ผู้ที่ถึงพร้อมด้วยสัพบุริธรรม ได้แก่ ธรรมคือคุณสมบัติของสัตบุรุษหรือบัณฑิต 7 ประการ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 11/33/264) ดังนี้

1. อัมมัญญตา หมายถึง รู้หลักและรู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริงของธรรมชาติ รู้หลักการ กฎเกณฑ์ แบบแผนหน้าที่ ซึ่งจะเป็เหตุให้กระทำการได้สำเร็จผลตามมุ่งหมาย เช่น ภิกษุรู้ว่าหลักธรรมที่ตนจะต้องศึกษาและปฏิบัติคืออะไร มีอะไรบ้าง

2. อุตถัญญตา หมายถึง รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล คือ รู้ความหมายและรู้ความมุ่งหมายของหลักธรรมหรือหลักการ กฎเกณฑ์ หน้าที่ รู้ผลประสงค์ของกิจที่จะกระทำ เช่น ภิกษุรู้ธรรมที่ตนศึกษาและปฏิบัตินั้นๆ มีความหมายและความมุ่งหมายอย่างไร ตลอดจนรู้จักประโยชน์ที่เป็นจุดมุ่งหมายหรือสาระของชีวิต ในหลักการข้อนี้สำหรับการรู้จุดหมายหรือผลของงานพุทธศิลป์ที่มีผลกระทบต่อผู้รับรู้ศิลปะนั่นเอง

3. อัตถัญญตา หมายถึง รู้จักตน คือ รู้ฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรมเป็นต้น ของตนตามความเป็นจริง เพื่อประพฤติปฏิบัติได้เหมาะสมและให้เกิดผลดี เช่น ภิกษุรู้ว่าตนมีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา และปฏิภาณ แคไหน

4. มัตถัญญตา หมายถึง รู้จักประมาณ คือ รู้จักความพอเหมาะพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร ในการใช้จ่ายทรัพย์ ภิกษุรู้จักประมาณในการรับปัจจัย ๔ เป็นต้น

5. กาลัญญตา หมายถึง รู้จักกาล เช่น รู้ว่าเวลาไหนควรทำอะไร รู้จักเวลาเรียน เวลาทำงาน เวลาพักผ่อน เป็นต้น

6. ปริสสัญญตา หมายถึง รู้จักชุมชน คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมชน และรู้จักชุมชน รู้จักมารยาทระเบียบวินัย ขนบธรรมเนียมประเพณี และข้อควรปฏิบัติอื่นๆ ต่อชุมชนนั้นๆ

7. ปุคคลัญญตา หมายถึง รู้จักบุคคล คือ รู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยอาศัยความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น เพื่อปฏิบัติต่อผู้นั้นโดยถูกต้อง เช่นว่า ควรจะคบหรือไม่ จะเกี่ยวข้องจะใช้ จะยกย่อง จะตำหนิ หรือจะแนะนำสั่งสอนอย่างไร จึงจะได้ผลดี เป็นต้น

จากข้อ 1 ถึงข้อ 7 ที่ได้กล่าวมาข้างต้น แสดงถึงคุณสมบัติของสัตบุรุษหรือบัณฑิตผู้ถึงพร้อมด้วยสัปปริสธรรม การกระทำทั้งหลายอันเนื่องมาจากวัตถุ หรือการแสดงออกทางสุนทรียศาสตร์ หรือพุทธศิลป์ พระพุทธองค์ทรงถือว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้อง ย่อมถือว่ามีคุณค่าเพราะเป็นหลักเกณฑ์ที่ต้องบัณฑิตสรรเสริญเป็นการกระทำของบัณฑิต ส่วนพุทธศิลป์ที่แสดงออกหรือมีเป้าหมายที่ตรงกันข้ามกับหลักเกณฑ์นี้ย่อมเป็นสิ่งที่ด้อยค่า ไม่ควรค่าแก่การส่งเสริม เป็นการกระทำของคนพาล ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย คนพาลมีกรรมเป็นเครื่องกำหนด บัณฑิตมีกรรมเป็นเครื่องกำหนด ต่างก็ปรากฏแจ่มฉายด้วยความประพฤติดของตน ผู้ประกอบด้วยธรรม 3 ประการ พึงทราบว่าเป็นพาล คือด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ผู้ประกอบด้วยธรรม 3 ประการถึงทราบว่าเป็นบัณฑิต คือ ด้วยกายสุจริต วจิสสุจริต มโนสุจริต” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 20/441/128)

กระบวนการตรวจสอบและตัดสินดังกล่าวมานั้น ล้วนเป็นการอิงจากหลักธรรมที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้สำหรับการตรวจสอบกระบวนการต่างๆ เพื่อความถูกต้องดังมทั้งนี้ในเบื้องต้นนั้น เราย่อมพิจารณาเห็นได้ว่าขึ้นกับหลักคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม ศิลปะในทัศนะของพุทธปรัชญาจะมีค่าหรือไม่นั้นต้องอิง

อาศัยหลักคุณค่าคือหลักประโยชน์นั่นเอง และต้องประกอบไปด้วยความชอบธรรมเป็นสิ่งสูงสุดคือ ธรรมาธิปไตยซึ่งบัณฑิตได้สรรเสริญยกย่อง ไม่ติเตียน และพึงมีการพิจารณาโดยไตร่ตรองในการพิจารณา โดยใช้หลักเหตุผล คือ อย่าเพิ่งปลงใจเชื่ออย่างมง่าย โดยไม่ตรวจทานให้รอบคอบก่อน เมื่อครบกระบวนการแล้วจึงปลงใจ แต่หากภายหลังตรวจสอบแล้วมีความเป็นอื่น หรือทราบภายหลังว่าสิ่งที่ประพฤติปฏิบัติมานั้น ไม่ดี ไม่งาม ไม่เป็นไปเพื่อกุศล เป็นอกุศล แยังต่อความดี บัณฑิตติเตียน พึงสละการกระทำหรือความเชื่อนั้นเสีย แล้วตรวจสอบยึดถือสิ่งที่ถูกต้องตามหลักธรรมาธิปไตย เป็นต้น

แนวคิดสุนทรียศาสตร์ของตะวันตกกับพุทธปรัชญา

สุนทรียศาสตร์มีลักษณะและความหมายแตกต่างกันไปตามแนวคิดทางปรัชญา แนวคิดทางปรัชญาแต่ละแนวคิดต่างก็มีหลักการเหตุผล และกฎเกณฑ์เพื่อตัดสินคุณค่าสุนทรียศาสตร์ตามแนวความคิดทางปรัชญาของตน จากการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดสุนทรียศาสตร์แบบตะวันตกและพุทธปรัชญาทำให้เห็นถึงความเหมือนและแตกต่างกัน ดังนี้

1. สุนทรียศาสตร์ตะวันตกผู้คิดค้นส่วนใหญ่เป็นนักปรัชญา และแนวคิดส่วนใหญ่ไม่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนาโดยตรง นักปรัชญาแต่ละคนมีอิสระตามแนวความคิดของตนเองและนำเสนอทฤษฎีตามความคิดของตนเองได้ค่อนข้างอิสระ บางครั้งก็มีความขัดแย้งกับศาสนจักรและอาณาจักร (พระราชนิพนธ์ (ประยูร ธมมจิตโต), 2544) และมีการจัดระบบระเบียบเป็นหมวดหมู่ในแต่ละยุคสมัยและมีวิวัฒนาการแตกแขนงไปเป็นทฤษฎีต่างๆ

ส่วนในพุทธปรัชญานั้นไม่ได้รวบรวมไว้เป็นหมวดหมู่ กระจัดกระจายอยู่ในคำสอนตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เช่น ในสุคตวินยสูตร ได้กล่าวถึงความงามของธรรม ว่า “พระสุคตทรงแสดงธรรมงามในเบื้องต้นงามในท่ามกลางงามในที่สุดทรงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 21/160/205) หรือความงามของสัตว์ ในปฐมอัสสสูตร กล่าวถึงม้ากระจอก 3 ประเภท เทียบกับคน 3 ประเภท ว่า “ม้ากระจอกบางตัวดีแท้ดี แต่สีไม่งาม ทรวดทรงไม่งาม บางตัวดีแท้ก็ดี สีก็งาม ทรวดทรงไม่งาม แต่บางตัวดีแท้ก็ดี สีงาม ทรวดทรงก็งาม คนกระจอกบางคนมีเขวานดี แต่สีไม่งาม ทรวดทรงก็ไม่งาม บางคนมีเขวานดี สีก็งาม แต่ทรวดทรงไม่งาม บางคนเขวานก็ดี สีก็งามทรวดทรงก็งาม” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 20/580/370)

2. สุนทรียศาสตร์แบบตะวันตกโดยทั่วไปไม่แยกแยะความงามในลักษณะใดเหมาะกับคนหรือผู้ปฏิบัติคนใด แต่กล่าวโดยรวมถึงความมีอยู่ของความงาม และคุณค่าความงามหรือศิลปะที่มีคุณค่าน้อยที่สุดไปถึงมากที่สุด โดยเป็นสายเดียวกันไปจนจบคือความงามขั้นสูงสุดตามแต่ละทฤษฎี

ส่วนในพุทธปรัชญายอมรับว่าความดีและความงามเป็นอันเดียวกัน คือ ดีเพราะงาม งามเพราะดี ความดีและความงามจะต้องเป็นของคู่กัน จึงกล่าวโดยรวมว่า ความดีงามจะต้องสัมพันธ์กับประโยชน์คือพระนิพพานอันเป็นประโยชน์สูงสุด พุทธปรัชญาได้แยกความงามออกเป็น 2 ส่วน คือ ความงามแบบทั่วไป

ซึ่งยอมรับเอาความงามที่ชาวโลกถือกัน (โลกาธิปไตย) และความงามทางธรรม (ธัมมาธิปไตย) ซึ่งความงามหรือศิลปะที่ปรากฏทั่วไปนั้นเหมาะสำหรับผู้ครองเรือน (คฤหัสถ์) ผู้ออกบวชไม่พึงเสพหรือรับอารมณ์ความงามอันเกิดจากศิลปะประเภทนี้มากหรือบางอย่างไม่ควรเลย ส่วนความงามทางธรรมผู้ออกบวช (บรรพชิต) ควรเจริญควรทำให้ปรากฏความทำให้แจ้งให้มาก เช่น การปฏิบัติธรรม การสำรวมในศีล หรือเป็นอยู่ด้วยความพอดี เป็นผู้ว่าง่าย สอนง่าย ฯลฯ ทั้งนี้ต้องเกื้อกูลต่อพระธรรมวินัย ซึ่งแม้จะเหมาะแก่ผู้ออกบวชแล้ว ก็ไม่ได้ห้ามไว้สำหรับผู้ครองเรือนทั้งนี้สุดแต่จะปฏิบัติได้มากหรือน้อย

3. สุนทรียศาสตร์แบบตะวันตกมีบางส่วนที่ยอมรับและปฏิเสธแนวความคิดร่วมทางศาสนาหรือศีลธรรมคือเป็นศีลธรรมนิยม หมายถึง ความงามต้องประกอบหรือสนับสนุนศีลธรรมโดยศิลปะมีหน้าที่รับใช้ศีลธรรม อีกประการหนึ่งคือ ศิลปนิยมคือศิลปะเพื่อศิลปะ การนิยมชมชอบงานศิลปะอันเป็นผลงานที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยฝีมือ และเป็นสิ่งที่นิยมกันว่ามีคุณค่าทางศิลปะภายในขอบเขตของคติความเชื่อแห่งยุคสมัยนั้นๆ ไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อศีลธรรม ไม่จำเป็นต้องรับใช้ศีลธรรม และไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับศีลธรรมและอารมณ์การรับรู้ศิลปะ ไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับศีลธรรม ไม่ว่าศิลปะจะเกี่ยวข้องกับศีลธรรมหรือไม่ ย่อมไม่ทำให้คุณค่าของศิลปะน้อยลงแต่อย่างใด เพราะศิลปะมีคุณค่าในตัวเอง

ส่วนในพุทธปรัชญามีลักษณะที่ใกล้เคียงศีลธรรมนิยม คือ เป็นศิลปะเพื่อศีลธรรม โดยนัยคือ “หากงามต้องดี หากดีต้องมีประโยชน์” ซึ่งประกอบไปด้วยกันจะขัดแย้งไม่ได้ โดยสรุปงามคือ ดี ดี คือ มีประโยชน์ต่อความงามสูงสุด คือพระนิพพาน หากศิลปะใด ๆ ที่ขัดแย้งกับศีลธรรม ไม่เป็นไปเพื่อพระนิพพาน หรือมีเจตนาให้ลุ่มหลงมัวเมาในโลกียวิสัย ทำให้หมกมุ่นชวนชวายเป็นคนผู้ทุศีล ศิลปะนั้นๆ ย่อมไม่จัดว่าเป็นศิลปะที่ดีอีกประการหนึ่ง เนื่องจากความงามและศิลปะเป็นสิ่งที่สนับสนุนซึ่งกันและกัน คือ ศิลปะต้องมีความงาม โดยศิลปะในที่นี้ยังรวมถึงการงานอาชีพสำหรับการใช้ดำรงชีวิตด้วย

4. สุนทรียศาสตร์ในปรัชญาตะวันตกมุ่งเน้นการตีค่าและการวิจารณ์เกี่ยวกับคุณค่าของศิลปะแต่ละชนิดตามทฤษฎีของแต่ละส่วน คือ ทฤษฎีแบบ ทฤษฎีรูปทรง และทฤษฎีการแสดงออกทางความรู้สึก ซึ่งแต่ละทฤษฎีก็มีความแตกต่างกันบางประการและเหมือนกันในบางส่วน หลักของทฤษฎีอยู่บนพื้นฐานที่แตกต่างกัน คือ ทฤษฎีแบบได้กล่าวว่าศิลปะที่ดีต้องเป็นแบบที่ใกล้เคียงกับแบบสากลและต้องส่งเสริมศีลธรรมเท่านั้น ทฤษฎีรูปทรงได้กล่าวว่ารูปทรงเท่านั้นที่สำคัญที่สุดและไม่ต้องเกี่ยวข้องกับแบบเลย รวมทั้งศิลปะก็ต้องเพื่อศิลปะ ไม่จำเป็นต้องประกอบด้วยศีลธรรมหรือส่งเสริมศีลธรรม การให้ศิลปะรับใช้ศีลธรรมเป็นเรื่องไร้สาระและเป็นการลดค่าศิลปะลงไป ศิลปะมีวัตถุประสงค์เดียวเท่านั้นคือเพื่อความเพลิดเพลิน ส่วนทฤษฎีแสดงออกทางความรู้สึกได้ให้ทรรศนะว่า ศิลปะคือการแสดงความรู้สึกผ่านสิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นภาพเขียน ละคร เพลง หรืออื่นๆ ซึ่งเป็นการถ่ายทอดอารมณ์และเข้าถึงอารมณ์นั้นๆ ของผู้รับชมศิลปะ และเป็นอารมณ์ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อความงามและกลมกลืน ทั้งนี้หากประกอบด้วยสาระจะเป็นสิ่งที่ส่งเสริมให้ศิลปะนั้นๆ งดงามและลึกซึ้งต่อการเข้าถึงยิ่งขึ้น โดยมีความสอดคล้องกับทฤษฎีแบบ คือควรเป็นไปเพื่อส่งเสริมศีลธรรมเช่นเดียวกัน

ส่วนในพุทธปรัชญากล่าวถึงความงามใน 2 มิติ คือ 1) ความงามในมิติทางโลก พุทธปรัชญาถือว่าเป็นผลของการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันระหว่างคุณภาพหรือคุณสมบัติของวัตถุกับกิเลสคือ ความยินดีในจิตใจหรือในสันดานของคนแต่ละคน จึงมีความรู้สึกเรื่องความงามของวัตถุแตกต่างกันไปตามอิทธิพลของกิเลสของแต่ละคน สำหรับคนที่ไม่มิกิเลสก็จะเป็นความรู้สึกเรื่องความงามทางวัตถุเลย ความงามในมิติทางโลกนั้นถือเป็นประสบการณ์ความงามทางวัตถุ รับรู้ได้ด้วยจากประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ รูป รส เสียง กลิ่น สัมผัส ฉะนั้น ความงามในมิติทางโลกพุทธปรัชญาถือว่าเป็นจิตวิสัยหรือไม่จริง แต่พุทธปรัชญาก็ก้าวถึงเรื่องนี้ไปตามภาษาหรือการบัญญัติของโลกเท่านั้น และเมื่อความงามทางวัตถุไม่มีจริง จึงเป็นสิ่งที่ไม่มีคุณค่าหรือไม่มีประโยชน์ต่อชีวิตเพราะพุทธปรัชญาถือว่าสิ่งที่จริงเท่านั้นจึงมีประโยชน์ 2) ความงามในมิติทางธรรม เป็นประสบการณ์ความงามทางจิตใจ ความงามที่เป็นนามธรรม เป็นประสบการณ์ที่เกิดหรือสัมผัสได้หรือรับรู้ได้โดยการปฏิบัติ เช่น ปฏิบัติคุณความดีแล้วยอมทำให้ผู้ปฏิบัติที่ดี ผู้รับทราบที่ดีเกิดความรู้สึกซาบซึ้ง ยินดีเป็นอารมณ์ ซึ่งนำไปสู่ความสุขสงบ ทำให้คนทั่วไปรู้เห็นได้ว่าเป็นผู้มีธรรมหรือเป็นคนที่ยามโดยไม่จำกัดอายุ และเพศวัย ความงามของธรรมเป็นวัตถุวิสัยเพราะเนื่องมาจากคุณภาพหรือคุณสมบัติเชิงวัตถุวิสัยของธรรมปรากฏการณ์ทางความงามของธรรมจึงเป็นสากล ทุกคนที่รู้หรือสัมผัสย่อมรู้ได้หรือสัมผัสได้ตรงกันเหมือนกัน ความงามของธรรมไม่ใช่ลักษณะทางอารมณ์หรือความรู้สึก เช่น สวย ไม่สวย แต่หมายถึงลักษณะทาง “คุณค่า” คืออนุเคราะห์ประโยชน์และเกื้อกูลสุข สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นการผสมผสานระหว่างศีลธรรมและศิลปะที่พระพุทธองค์ตรัสล้วนมีความงามทั้งในเบื้องต้นท่ามกลาง และที่สุด กล่าวคือธรรมะที่พระพุทธเจ้าประกาศแก่สัตว์โลกโดยไม่ปิดบัง ประดุจผู้เปิดภาชนะที่คว่ำอยู่ให้หงายขึ้น ทำให้ผู้ปฏิบัติตามมีความสุข ปราศจากกิเลส และเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา

5. สุนทรียศาสตร์ในปรัชญาตะวันตกมุ่งเน้นการตีค่าและการวิจารณ์เกี่ยวกับคุณค่าของศิลปะแต่ละชนิดตามทฤษฎีของแต่ละส่วน คือ ทฤษฎีแบบ ทฤษฎีรูปทรง และทฤษฎีการแสดงออกทางความรู้สึก ซึ่งแต่ละทฤษฎีก็มีความแตกต่างกันบางประการและเหมือนกันในบางส่วน ได้กล่าวไปแล้วในข้อ 4. ส่วนในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นการผสมระหว่างศีลธรรมระหว่างศิลปะ โดยพุทธปรัชญามองศิลปะว่าเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งของศีลธรรม ซึ่งศีลธรรมที่พระพุทธเจ้านั้นล้วนมีความงามทั้งในเบื้องต้นท่ามกลาง และที่สุด อีกทั้งสุนทรียศาสตร์สำหรับปุถุชนทั่วไปแล้วพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อศีลธรรมและความดีงาม ตามทฤษฎีพุทธปรัชญาเห็นว่าศิลปะไม่เป็นไปเพื่อความลุ่มหลงมัวเมา ส่วนความงามในทางธรรมนั้นหมายรวมถึงความงามงดงาม ความสงบอันเกิดจากการปฏิบัติธรรม ความเยือกเย็น ความสุขุมอันประกอบไปด้วยสัมมาสมัตินั่นเอง ซึ่งมีพระนิพพานเป็นความงามสูงสุด

ในพระไตรปิฎกมีข้อความพรรณนาความงามของบุคคล สัตว์ สิ่งของ และธรรมชาติ กระจายอยู่ในคำสอนต่างๆ ไม่ได้รวบรวมไว้เป็นหมวดหมู่ แม้ว่าพุทธปรัชญาจะมีคำสอนที่ไม่ให้ยึดมั่นในสิ่งต่างๆ แต่คำสอนเหล่านี้ก็ไม่ได้มุ่งแสดงว่าพุทธศาสนาปฏิเสธหรือรังเกียจความงาม เพราะในพระไตรปิฎกเองมีข้อความจำนวนมากที่พรรณนาถึงความงามของบุคคล สัตว์ สิ่งของ และธรรมชาติ รวมถึงความ

งามแห่งสรีระร่างกายทั้งของบุคคลทั่วไป ตลอดจนพรรณนาไว้อย่างพิสดารในส่วน of พระพุทธเจ้า แต่ การพรรณนาความงามแห่งสรีระร่างกายนี้ไม่ใช่เพื่อให้ผู้คนหลงยึดถือ แต่เป็นการพรรณนาโดยอธิบายถึงสาเหตุหรือกรรมในอดีตที่ทำให้บุคคลนั้นๆ ได้มาซึ่งสรีระร่างกายอันงดงาม เพื่อเชื้อเชิญให้ผู้คนมาปฏิบัติเพื่อความดีงาม เป็นความงามที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของตน สังคม และส่วนรวม เช่น หลักศีล 5 หลักกาลามสูตร หลักอริยปัตถะ หลักคุณค่าแท้คุณค่าเทียม หรือหลักศีลธรรมอื่นๆ ที่เป็นข้อปฏิบัติเพื่อความดีงามทางพุทธปรัชญา เช่น การปฏิบัติธรรม เพื่อความหลุดพ้น เป็นต้น

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาวิเคราะห์สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท พอสรุปประเด็นได้ดังนี้

1. แนวคิดและความสำคัญของสุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท จะเห็นได้ว่าพุทธศาสนาเถรวาทมีอิทธิพลอย่างมากต่อศิลปะและวัฒนธรรมไทย มีการสั่งสม มีการสืบทอดทางศิลปะที่ก่อให้เกิดทัศนนิยม ค่านิยมในความงาม ศิลปะในสังคมไทยมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อถือ ความศรัทธาตามหลักคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาทเป็นสำคัญ ทัศนะเกี่ยวกับความงามเป็นเพียงบางแง่มุมที่สัมพันธ์ผสมผสานอยู่กับความจริง (Reality) และยังเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับความดี (Goodness) ด้วยความงามหรือสุนทรียภาพที่เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับความจริงนั้นคือธรรมะ เป็นหลักธรรมที่มีความหมายที่กว้าง ซึ่งเป็นความจริงที่เป็นจริงถูกต้องตามหลักและกฎเกณฑ์ธรรมชาติ (Nature law) กล่าวคือ ส่งเสริมความเชื่อทางด้านศาสนา ชักจูงให้ละเว้นความชั่วให้กระทำความดี มุ่งให้ความสำคัญกับความงามทางด้านจิตใจและความงามทางด้านปัญญา

2. สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญา คือ ความงามในทัศนะทางพุทธศาสนาที่ก่อให้เกิดรูปแบบศิลปะแฝงอยู่ในร่มเงาของพุทธศาสนา ซึ่งกล่าวถึงความงามของคน วัตถุสิ่งของ และรวมไปถึงความงามของธรรมชาติ สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญามีลักษณะใกล้เคียงทางศีลธรรมนิยม คือ เป็นศิลปะเพื่อศีลธรรม โดยนัยคือ หากงาม ต้องดี หากดี ต้องมีประโยชน์ ซึ่งประกอบไปด้วยกันจะขัดแย้งไม่ได้ โดยสรุป งามคือดี ดีคือมีประโยชน์ต่อความงามสูงสุด คือ พระนิพพาน

3. เกณฑ์การตัดสินความงามในพุทธปรัชญา มีหลักการสำคัญ 3 ประการ เรียกว่าหลักอริยปัตถะ 3 ได้แก่ 1) หลักอัตตาริยปัตถะ หมายถึง เกณฑ์ในการพิจารณาจากความคิดเห็นของตนเองเป็นที่ตั้งมากกว่าผู้อื่น อาจทำให้ตัดสินการกระทำต่างๆ ที่ไม่ถูกต้องตามหลักศีลธรรมและหลักสากลนิยม พระพุทธเจ้าไม่ยอมรับว่าเป็นเกณฑ์การตัดสินที่ถูกต้อง 2) หลักโลกาธิปไตย หมายถึง เกณฑ์การตัดสินที่ยึดสังคมเป็นใหญ่ การตัดสินของบุคคลอื่น ๆ นั้นบางครั้งย่อมขึ้นกับกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในสังคม ผู้ตัดสินย่อมมีความโน้มเอียงที่จะปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับมาตรฐานหรือขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ที่ยอมรับของสังคม ในทางพุทธปรัชญานั้นยังไม่ถือเป็นกฎเกณฑ์ที่ถูกต้อง เพราะสิ่งที่ดีในสังคมหนึ่งอาจไม่ดีในอีกสังคมหนึ่ง 3) หลักธรรมาธิปไตย หมายถึง การตัดสินความถูกผิดทั้งหลายขึ้นอยู่กับเหตุผลและความชอบธรรม พุทธปรัชญาถือว่าเป็นหลักเกณฑ์ในการตัดสินชั่ว ดี ผิด ถูกชอบด้วยเหตุผล เพราะว่าการกระทำดีตามหลัก

ธรรมาธิปไตยถือความถูกต้องเป็นหลัก โดยไม่ยึดข้อมูลของตนหรือความนิยมของสังคมเป็นหลัก การกระทำตามหลักธรรมาธิปไตยนี้เกิดจากแรงจูงใจภายในคือกุศลธรรม โดยไม่สนใจในคำสรรเสริญหรือติเตียนใดๆ แต่เป็นการกระทำตามความชอบธรรม

สรุป

สุนทรียศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับความงาม มีความสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ โดยมุ่งเน้นด้านอารมณ์และความรู้สึก หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นประสบการณ์ทางความงาม อันจะช่วยให้เรารู้สึกเพลิดเพลินพึงพอใจ เกิดเป็นความอึดอึดใจโดยไม่หวังผลตอบแทน สุนทรียศาสตร์ในปรัชญาตะวันตกมองและพิจารณาความงามตามกรอบความคิดของวัตถุที่ถูกสร้างสรรค์ และตกแต่งให้เกิดความงาม ไม่ได้เป็นสุนทรียศาสตร์เพราะใครๆ ให้การยอมรับว่าเป็นความงาม ความเป็นสุนทรียศาสตร์ไม่ได้มี เพราะการยอมรับว่าเป็นความงามโดยมนุษย์เป็นผู้กำหนด หรือตัดสินให้เป็น เพราะความเป็นสุนทรียศาสตร์หรือไม่เป็นศิลปะอยู่ที่วัตถุที่ถูกตกแต่งจัดแจงขึ้น ส่วนพุทธปรัชญาได้กล่าวถึงความงามไว้อย่างน่าสนใจ และได้แบ่งประเภทของความงามไว้อย่างหลากหลายเพื่อการศึกษาและปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่อกุศลของผู้สนใจ

พุทธปรัชญามีพื้นฐานแนวคิดเช่นเดียวกันกับสุนทรียศาสตร์แบบอินเดีย แต่มีมิติและมุมมองในเนื้อหาสาระที่แตกต่างกัน ทั้งนี้เพราะเมื่อกล่าวถึงสิ่งใดที่เป็นชาวพุทธมักจะหมายถึงสุนทรียศาสตร์ที่ก่อให้เกิดรูปแบบศิลปะแฝงอยู่ในร่มเงาของพุทธปรัชญา ซึ่งเป็นส่วนที่ถูกนำมาพอกพูนเป็นเปลือกห่อหุ้มแก่นภายในอันเป็นสาระของสุนทรียศาสตร์และศิลปะของความเป็นพุทธปรัชญาหรือแม้จะหมายถึงสาระอันแท้จริงของหลักพุทธธรรมก็ยังถูกแปรเป็นทฤษฎีคำสอน นิยาย สำนัก กลุ่ม ไปสู่รูปแบบปฏิบัติบูชาเป็นเฉพาะที่แตกต่างกันออกไป นอกจากความเป็นศิลปะที่ได้แสดงออกมาในรูปแบบทั่วไปแล้ว ความงามหรือศิลปะอีกประการหนึ่ง เช่น ความงามของธรรมที่งามในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด, ความงามของโครงฉันท์ กาพย์ กลอนความงามของกิริยามารยาทอันเกิดจากการปฏิบัติธรรม ความงามของอารมณ์อันเกิดจากการปฏิบัติ หรือแม้แต่ความงามอันเป็นเงื่อนไข หรือมูลเหตุนำไปสู่การละกิเลสเครื่องเศร้าหมอง ความงามในลักษณะนี้จัดเป็นความงามในมิติทางธรรม

บรรณานุกรม

- กิริติ บุญเจือ. (2522). *ปรัชญาศิลปะ*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2540). *ธรรมบทแปล ภาค 2*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระราชวรมนู (ประยูร ธมมจิตโต). (2544). *ปรัชญากรีก: บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก*. พิมพ์ครั้งที่ 5.

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม.

พระราชวรมนู (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2529). *พุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์.

NaRangsi, S. (1976). *The Buddhist Concepts or Karma and Rebirth*. Bangkok:

MahamkutRajavidyalaya Press.